

Verhaallijnen Wereldoorlog I in Kortemark

Verhaallijnen

1. Het Ulanengevecht

Het verhaal

Anderhalve maand na de inval van de Duitsers in België werden de eerste Duitse verkenners al opgemerkt in de regio. Ze zagen er met hun lange jassen, hoge hoeden, lange lansen en gezeten op een paard zeer angstaanjagend uit. Deze cavaleristen of dragonders werden algemeen “Ulanen” genoemd. Later werden ze ook vergezeld door verkenners per fiets (cyclisten). Samen met hun angstaanjagend voorkomen droegen ze ook hun wreedaardige reputatie mee (al dan niet terecht...). In de eerste dagen van de oorlog werd verteld dat ze in dorpen in het binnenland hadden gemoord en verkracht, dat het losgelaten criminelen waren. Deze reputatie kwam hen goed uit, want hierdoor liet de bevolking hen ongemoeid uit angst en konden ze zonder ongemakken hun verkenningstaken uitvoeren. Naast het verkennen werden ze ook ingezet voor sabotagedaden als het vernielen van telefoondraden en toestellen of het stukmaken van spoorwegen. Dit alles in functie van de grote troepenmacht die volgde.

Alhoewel de bevolking hen ongemoeid liet moesten ze al vlug opbotsen tegen kleine groepjes Belgische, Franse en Britse soldaten die net als hen door de regio reisden. Regelmatig kwam het tot een vuurgevecht. De Duitse verkenners deden er echter alles aan om deze gevechten uit de weg te gaan en als ze dan al eens beschoten werden gingen ze er zo vlug mogelijk vandoor. Hun taak was: verkennen en saboteren.

September was dan ook een zeer verwarrende en angstaanjagende periode voor de inwoners van de 4 dorpen die nu Kortemark vormen. Om de andere dag zagen ze soldaten de revue passeren. De ene dag kwamen Duitsers langs, de volgende dag sloegen Belgen hun tenten op om na hun vertrek een 2-tal dagen later opnieuw Duitsers langs te krijgen. Van een zichtbaar front was toen in de regio totaal nog geen sprake.

Op 12 september kwam een eerste groepje Ulanen aan te Zarren. Er was toen al een eerste vuurgevecht tussen hen en Belgische troepen waarbij een Duits slachtoffer viel. Wat later die dag waren er nog enkele schermutselingen bij Handzame en Zarren.

Dezelfde namiddag kwam uiteindelijk een ruime groep Duitse verkenners aan te Zarren. Ze brachten de nacht door op de grens tussen Esen en Zarren. Toen ze de volgende ochtend wilden verder trekken werden ze aangevallen door een grote groep Belgische soldaten en rijkswachters. Er vielen enkele slachtoffers en de Duitsers vluchtten weg.

Toch wees alles er op dat het front heel vlug dichterbij zou komen. De Duitsers rukten vliegensvlug op, de forten aan de Maas vielen al gauw in Duitse handen en ook de fortengordel van Antwerpen stond op instorten. De Duitse troepen rukten vanuit Zuid-België al vlug Frankrijk binnen waar ze echter op grote tegenstand botsten aan de Marne. In een poging om deze onverwachte tegenstand te overvleugelen zou het Duitse leger na de val van Antwerpen alsnog door West-Vlaanderen oprukken en zo via Noord-Frankrijk naar Parijs trekken.

Een chronologisch overzicht van de feiten:

12/09/1914 De eerste Ulanen kwamen aan in Zarren. Bij Zarren-Smisse was er na de middag een treffen tussen twee Ulanen en Belgische soldaten. Eén Duitser werd neergeschoten, de andere vluchtte. Ook in Handzame werd een Duitse verkenners gedood. Wat later passeerden twee Ulanen door Zarren-dorp. Tussen Esen en Zarren kwam het opnieuw tot een vuurgevecht met Belgen. Eén Ulaan kon ontkomen, de andere werd gewond gevangengenomen. Rond 15u passeerden opnieuw drie Ulanen, kort daarna gevolgd door een groep van zo'n 250 à 300 man. In de Esenstraat hielden ze halt en kochten er voedsel en sigaretten. Na een half uur trokken ze naar 't Roggeveld. In die buurt en die van de Schapershoek logeerden ze op verschillende boerderijen.

13/09/1914 Terwijl de Duitse verkenners zich rond 't Roggeveld en de Schapershoek zich klaarmaakten voor vertrek kwamen per trein en tram twee compagnieën Belgische troepen aan in Beerst en Handzame. Een voorwacht van acht Belgische soldaten en rijkswachters probeerde de Duitsers aan te vallen, wat mislukte, maar de anderen slaagden er in de Duitsers te doen vluchten. Ze trokken weg richting Klerken en Jonkershove, waar bij een nieuw treffen opnieuw acht Ulanen stierven. Bij de gevechten kwamen twee Duitsers om het leven. De Belgen hadden zes doden.

In Handzame veranderden het klooster en de meisjesscholen in kazernes voor de Belgische soldaten. Gewonden werden in het St. Janshuis, het hospitaal, verzorgd en Duitse krijgsgevangenen werden er vastgezet.

15/09/1914 Vier Belgische soldaten die gesneuveld waren bij de gevechten van de dag voordien werden begraven in Zarren. De kerk zat stampvol. Enkele dagen later werden ze ontgraven en in een gemeenschappelijk graf in Esen herbegraven.

16/09/1914 Drie achtergebleven Ulanen van de gevechten bij Zarren werden gevangengenomen in de buurt van het bos van Houthulst en even gevangengezet in de oude gendarmerie van Klerken en later met de trein weggevoerd via Zarren.

21/09/1914 Nog 3 achtergebleven Ulanen van de gevechten op 13 september gaven zich over te Werken.

Waarom deze verhaallijn?

Dit wapenfeit was **het eerste grote gevecht in de regio** en daarom best bijzonder te noemen. Het had ook op de toenmalige lokale bevolking een grote impact. De oorlog kwam plots heel dichtbij. Later bleef men zelfs tot lang na de oorlog discussiëren over het feit of de gevechten in Esen of in Zarren plaats vonden. Alsof men het een eer vond deze gebeurtenissen te claimen.

Met deze verhaallijn kan ingespeeld worden op de Ulanen en Duitse verkenners zelf. Over hen bestaan heel wat **misverstanden**. Zo zouden zij zich zwaar hebben misdragen, volgens sommigen waren zij ware duivels die zich tegoed deden aan plunderingen, brandstichtingen, moord en verkrachting. In de realiteit gedroegen de eerste Duitse verkenners zich echter

voortreffelijk. Duitse verkenner worden ook meestal algemeen Ulanen genoemd. De Ulanen waren echter maar een deel van deze verkenner. Ook dit verdient een rechtzetting.

Deze gebeurtenis gaat de grote herdenkingen in de frontstreek vooraf, deze starten immers pas in oktober 2014. Met deze verhaallijn kan Kortemark dus de overvloed aan organisaties vooraf gaan.

Hoe ontsluiten?

- **(Kleine) tentoonstelling** rond Duitse verkenner en de feiten van 12 en 13 september 1914 te Zarren
- **Lezing** / vertelnamiddag (eventueel op locatie)
- **Publicatie** in gemeentelijke infoblad over gebeurtenis

2. Schuwe Maandag en Zwarte Dinsdag

Het verhaal

Het begin

Na de Duitse inval in België op 4 augustus 1914 duurde het nog ruim 2 maanden vooraleer het strijdgewoel in volle hevigheid losbarste in Kortemark. Dat betekende echter niet dat er niets aan de hand was. Naast de mobilisaties die heel wat jonge mannen uit de verschillende gemeenten naar het front trok, waren er ook nieuwe reglementen, de diverse opeisingen van paarden, voertuigen, levensmiddelen, ..., het activeren van de burgerwacht, de vluchtelingen uit het binnenland, etc...

Duitse verkenners

Anderhalve maand na de inval van de Duitsers in België werden de eerste Duitse verkenners al opgemerkt in de regio. Ze zagen er met hun lange jassen, hoge hoeden, lange lanssen en gezeten op een paard zeer angstaanjagend uit. Deze cavaleristen of dragonders werden algemeen "Ulanen" genoemd. Later werden ze ook vergezeld door verkenners per fiets (cyclisten). Samen met hun angstaanjagend voorkomen droegen ze ook hun wreedaardige reputatie mee (al dan niet terecht...). In de eerste dagen van de oorlog werd verteld dat ze in dorpen in het binnenland hadden gemoord en verkracht, dat het losgelaten criminelen waren. Deze reputatie kwam hen goed uit, want hierdoor liet de bevolking hen ongemoeid uit angst en konden ze zonder ongemakken hun verkenningstaken uitvoeren. Naast het verkennen werden ze ook ingezet voor sabotagedaden als het vernielen van telefoondraden- en toestellen of het stukmaken van spoorwegen. Dit alles in functie van de grote troepenmacht die volgde.

Alhoewel de bevolking hen ongemoeid liet moesten ze al vlug opbotsen tegen kleine groepjes Belgische en Britse soldaten die net als hen door de regio reisden. Regelmatig kwam het tot een vuurgevecht. De Duitse verkenners deden er echter alles aan om deze gevechten uit de weg te gaan en als ze dan al eens beschoten werden gingen ze er zo vlug mogelijk vandoor. Hun taak was: verkennen en saboteren.

September was dan ook een zeer verwarrende en angstaanjagende periode voor de inwoners van de dorpen van Kortemark. Om de andere dag zagen ze andere soldaten de revue passeren. Op 12 september passeren ulanen (cavalerie, 200 à 300) die uit Staden kwamen, voorafgegaan door 3 verkenners. In de Esenstraat in Zarren worden die 3 beschoten door rijkswachters (er waren geen Belgische troepen in Zarren, ze waren dieper in het binnenland waar ze vochten tegen de echte Duitse troepen de zelfs nog niet in Oost-Vlaanderen waren). De 3 verkenners keren terug naar de grote groep om hen te verwittigen. Als die troepen iets later in het centrum van Zarren passeren, stoppen ze in de Esenstraat en kopen ze zelfs eten bij Felicien Vanhove; ze worden als 'vriendelijk' omschreven. Dan vertrekken ze richting Esen en aan het Roggeveld net voorbij Zarren slaan ze de Steenstraat links in om overnachting te zoeken (op de hofsteden). De volgende ochtend staan ze vertrekkensklaar maar worden ze echter verrast door rijkswachters (die op de hoogte waren van de aanwezigheid van de ulanen). De meeste Ulanen kunnen ontkomen en vluchten naar het westen en bereiken na een paar dagen de Duitse legers in Frankrijk. Er sneuvelden enkele Belgische rijkswachters en Duitse ulanen die in Esen en Zarren begraven worden. Enkele dagen later wordt er nog een Duitse ulaan gevat in Werken.

Na die 13de september duurt het nog tot 15 oktober (5 dagen na de val van Antwerpen), dus meer dan een maand later, eer er Duitse – nu échte – troepen de streek innamen. Tussenin was er veel trafiek van Belgische, Franse en Engelse soldaten. Pas op 15 oktober wordt Zarren bezet na een kleine slag tussen Zarren, Esen en Klerken. De Duitsers werden op 18 oktober weer verdreven uit Zarren. Echter op dinsdag 20 oktober werden Zarren en Werken definitief ingenomen door nieuwe Duitsers regimenten, die de dag voordien (maandag 19 oktober) ook al Kortemark en Handzame ingenomen hadden.

Van een zichtbaar front was toen in de regio totaal nog geen sprake.

Wel wees alles er op dat het front heel vlug dichterbij zou komen. De Duitsers rukten vliegensvlug op, de forten aan de Maas vielen al gauw in Duitse handen en ook de fortengordel van Antwerpen stond op instorten. De Duitse troepen rukten vanuit Zuid-België al vlug Frankrijk binnen waar ze echter op grote tegenstand botsten aan de Marne. In een poging om deze onverwachte tegenstand te overvleugelen zou het Duitse leger na de val van Antwerpen alsnog door West-Vlaanderen oprukken en zo via Noord-Frankrijk Parijs proberen aan te vallen.

Het eerste strijdgewoel

Toen bleek dat de vesting Antwerpen zou begeven en uiteraard na de val van Antwerpen werd het een pak rumoeriger in de streek. De Belgische soldaten trokken zich via onder andere Kortemark massaal terug achter de IJzer en stuurden van daaruit heel wat voorposten richting de aanstormende Duitsers. In en rond Kortemark kwam het begin oktober dan ook geregeld tot een conflict.

Langzaamaan werd de streek overspoeld door soldaten. Eerst de terugtrekkende Belgen, later kregen die versterking van Fransen en Britten en quasi tegelijkertijd kwamen de Duitsers met man en macht aan in de regio.

Midden dat beginnend strijdgewoel werd het sommige inwoners te warm onder de voeten en deze vluchtten in de richting van de Franse grens.

De Duitsers hadden op 18 oktober 1914 nog bijna nergens vaste voet aan grond. Hoewel ze hier en daar al in grote of minder grote mate de gemeenten hadden betreden, hadden ze zich meestal toch nog moeten terugtrekken wegens teveel weerstand van de geallieerden.

Schuwe Maandag 19/10/14

Op 19 oktober zou het tij echter keren. Er was vers bloed op komst, nieuwe Duitse troepen kwamen aan in de regio.

De Duitse troepen die tijdens deze dagen de streek overspoelden waren niet dezelfde soldaten die begin augustus België binnenvielen, maar verse troepen: jonge oorlogsvrijwilligers, vaak studenten. Deze pas gevormde regimenten werden ook wel “Kinderregimenter” genoemd. Ze kregen een ultrakorte opleiding van 8 weken en vertrokken vanaf 10 oktober vol enthousiasme naar het front. De oorlog leek hen één groot avontuur. Eens in Vlaanderen aangekomen volgden enkele lange dagmarsen waarbij ze quasi geen tegenstand ondervonden. Ze hadden het nochtans erger verwacht. Tijdens hun

opleiding hoorden ze immers verhalen van Belgische burgers die op de soldaten vuurden en ze waren dan ook sterk op hun hoede. Half oktober kwamen ze aan in West-Vlaanderen.

Op 19 oktober werden de jonge krijgers in Midden-West-Vlaanderen echter onverwacht onder vuur genomen door Franse sluipschutters. Voor het eerst werden ze geconfronteerd met de dood en de gruwel van een oorlog. Volledig in paniek en uitzinnig van woede trokken ze een spoor van moord en vernieling. Onmiddellijk dachten ze terug aan de verhalen van schietende burgers en waren er van overtuigd dat ze door de inwoners van de dorpen onder vuur werden genomen. Ook in Kortemark gingen ze, vooral op 19 en 20 oktober, wreed te werk.

Maandag 19 oktober werd een dag vol chaos in Kortemark. 's Morgens trokken Franse troepen (o.a. Spahis – Arabische ruiters) via Werken naar Edewalle en Wijnendalebos. De 89^e Territoriale Franse afdeling trok richting Zarren. Franse en Belgische ruiters vielen aan via Werken over Kortemark. Alles leek goed te gaan tot plots, naar de avond toe, over het volledige front de Duitsers zwaar in de aanval gingen. Er werd hevig gevochten over heel Kortemark. Hoeveel werden in brand gestoken en er vielen heel wat slachtoffers zowel bij geallieerden als Duitsers. Ook enkele burgers kwamen hierbij om het leven. De Duitsers dachten vaak beschoten te worden door burgers en doorzochten dan ook gewelddadig huizen in Kortemark. De Duitse troepen rukten op en konden Kortemark innemen en wilden doorstoten richting Handzame, Werken en Zarren. 's Nachts maakten de diverse regimenten kampen op in de buurt van Kortemark. De volgende dag zouden ze verder oprukken.

In Handzame vielen de Duitse troepen met veel geweld binnen. Eerst waren er wat gevechten met verscholen Franse sluipschutters, maar al gauw werd het dorp overrompeld. In de chaos die daardoor ontstond werden de burgemeester en de pastoor (?) doodgeschoten en in de buurt van het station van Handzame werden nog eens 4 burgers gedood. Deze dag werd Handzame deels ingenomen. De burgers werden in hun huizen gejaagd, huizen werden geplunderd en in brand gestoken en enkele vrouwen werden aangerand. Enkele soldaten overnachtten in het klooster. In deze en de voorbije dag zouden in totaal zo'n 15 à 20 burgers vermoord zijn in Handzame. Ambroos Ampe werd de nieuwe oorlogsburgemeester.

In Zarren werden Franse kanonnen opgesteld. Die vuurden heel de avond en nacht zodat de grond daverde.

In Werken werd een man die door zijn raam keek doodgeschoten.

Toen de Duitsers bij Edewalle enkele van hun makkers verminkt terug vonden, namen ze wraak op de bevolking. De pastoor werd hard aangepakt en stierf later aan zijn verwondingen. In Markhove bleef men gespaard van terreur.

Zwarte Dinsdag 20/10/14

Net als de dag voordien zette de onrust in het Krekedal zich verder. De Duitsers gingen op gewelddadige wijze op zoek naar francs-tireurs. Heel wat onschuldige burgers werden hierdoor geëxecuteerd. In alle dorpen vonden zware gevechten plaats.

Ook in Zarren waren sluipschutters actief. Ze konden de Duitse opmars echter niet tegenhouden. Ook de Franse artillerie die er op los vuurde kon de Duitsers niet

tegenhouden, de gevechten zorgden wel voor heel wat schade in het dorp. De Duitsers slaagden er in om Zarren grotendeels te bezetten. Ze doorzochten alle huizen op zoek naar Fransen. Een groot deel van de nog achtergebleven bevolking vluchtte richting Handzame uit vrees voor de Duitse gruwelijkheden. Vele huizen werden 's nachts in brand gestoken en geplunderd. Enkele dagen later kwamen de gevluchten terug.

In Werken bleven groepjes Fransen en Belgen voor tegenstand zorgen waardoor de Duitsers uit wraak huizen in brand staken en diverse burgers doodden. De Duitsers slaagden er uiteindelijk na zware straatgevechten in om Werken al plunderend in te nemen. Wat overbleef was een brandend spookdorp. 27 gebouwen brandden uit en op één hoeve werden vijf burgers vermoord. Zo'n 60 burgers werden gevangen gezet, een aantal van hen werden later voor de Duitse troepen voortgedreven tot in Esen. Enkelen werden daarbij gewond en gedood. Tenslotte werd nog één vrouw doodgeschoten op straat en werd het dorp geplunderd.

In Zarren werden 2 Zarrense jongelingen doodgeschoten door doortrekkende Duitse troepen.

Ondertussen trokken de vechtende Duitse troepen verder in de richting van de IJzer. Ze leverden er hard slag in de buurt van Woumen, Klerken, Esen, Houthulst en Diksmuide.

Waarom deze verhaallijn?

Het relaas van Schuwe Maandag en Zwarte Dinsdag is een heel **sterke verhaallijn**. De gebeurtenissen van 19 en 20 oktober 1914 waren uniek in hun soort. Alhoewel er reeds enkele weken eerder dergelijk gruwelijk geweld gebruikt werd tegen burgers in o.a. de regio's Leuven en Aarschot zien we hier toch een duidelijk en groot verschil. De moord- en plunderpartijen van 19 en 20 oktober 1914 waren een gevolg van verschillende factoren: het stagneren van het front, de felle weerstand van zowel Fransen, Belgen als Britten, de eerste gevechtservaring van de jonge Duitse oorlogsvrijwilligers die voor een panische reactie zorgde, etc... Deze factoren zagen we niet of in mindere mate terugkomen op andere plaatsen.

Schuwe Maandag had trouwens een enorme impact op de plaatselijke bevolking en de reputatie van de Duitse soldaten. Een niet te onderschatten gebeurtenis dus die zonder twijfel heel wat aandacht verdient bij de 100-jarige herdenking.

De **link met de gebeurtenissen in o.a. Leuven en Aarschot** kunnen wel voor een meerwaarde zorgen bij het uitwerken van deze verhaallijn en de ontsluiting er van. De kans is groot dat men in die streken in 2014 eveneens zal werken rond dit thema. Een samenwerking met partners uit deze regio kan dan ook enkel een meerwaarde betekenen. Ook binnen de regio Kortemark kunnen binnen dit verhaal partners gezocht worden (bv: BIE, Staden, ...)

Dit is trouwens een verhaal dat vaak niet gelinkt wordt aan Kortemark. Velen denken een eeuw na de feiten dat de oorlog een minimale impact had op de gemeente. Deze verhaallijn bewijst het gruwelijke tegendeel. Ook voor de **eigen bevolking** kan deze verhaallijn dus verhelderend werken.

Hoe ontsluiten?

- **Gidsbeurt** – fietstocht over alle deelgemeenten
- **Fietsroute** – kaart uitwerken voor individuele bezoeker
- **Lezing**
- **Vertelwandeling** – vertellers op diverse locaties brengen verhalen

3. Kortemark bezet

Het verhaal

Het bestuur

Onder de Duitse bezetting werd België onderverdeeld in 3 gebieden: Okkupationsgebiet (grootste deel van het land), Etappengebied (grootste deel West- en Oost-Vlaanderen + deel Henegouwen en Luxemburg) en Operationsgebied (frontzone van 25 km breed). Kortemark bevond zich in het Operationsgebied. De Etappen-Kommandantur bestuurde de gebieden en had aan het hoofd een Etappenkommandant. Er was ook sprake van een frontgebied, daar werden geen burgers meer toegelaten.

Vanaf oktober 1914 werd een Ortskommandantur ingericht in elke gemeente. In de loop van de oorlog volgden verschillende plaatscommandanten elkaar op. Zo telde bijvoorbeeld Zarren 5 Ortskommandanten tot juli 1917.

De plaatscommandant moest in de eerste plaats zorgen voor rust, orde en veiligheid, maar stond ook in voor de infrastructuur, onderkomen, bevoorrading en ontspanning van de in te kwartieren troepen. De plaatscommandant stelde ook tal van verordeningen in die de burgers moesten naleven. Deze konden al eens wijzigen afhankelijk van de plaatscommandant. In elke gemeente bleef de gemeenteraad met burgemeester en schepenen wel aangesteld, al hadden die niet altijd nog veel in de pap te brokken. In theorie stonden zij in voor alle burgerlijke zaken en de Ortskommandantur voor het militaire. Hetzelfde principe was geldig voor het gerecht. Burgerlijke bevoegdheden vielen onder het Belgische gerecht, militaire onder het Duitse. In West-Vlaanderen was ook een militair gouverneur aangesteld en een provinciale Zivilverwaltung met een (Duitse) provinciegouverneur aan de macht.

Nieuwe wetten

De Ortskommandantur stelde per gemeente zijn wetten. Alhoewel deze per commandant wel eens konden verschillen, waren die over het hele bezette gebied (Operationsgebied) toch vaak ongeveer dezelfde. Met de regelmaat van de klok werden nieuwe "Verordnungen" bekend gemaakt. Deze werden uitgeplakt of voorgelezen door de pastoor in de mis.

Enkele vbn: Enkele herbergen waren enkel toegankelijk voor Duitse soldaten, vergaderingen werden verboden, reisduiven moesten worden gedood, uurwerken moesten de Duitse tijd weergeven, ...

Er werd een soort identiteitskaart in gebruik genomen voor wie in het legergebied van het 4^e leger woonde. Die moest men altijd op zak hebben. Dit was ook geldig voor kinderen vanaf 10 jaar.

Onder de bezetting mocht de bevolking hun gemeente niet meer verlaten, enkel wanneer ze in het bezit waren van een Reiseschein of Passierschein kon het wel. De plaatswacht controleerde alle dorpsuitgangen. Ze controleerden ook of de avondklok werd nageleefd.

Geregeld werden ook mannen opgeëist om allerhande frontwerk uit te voeren. Wie ging werken werd ingezet bij het aanleggen van spoorlijnen, grondwerken, bouwen van bunkers

en loopgraven, munitietransporten, uitzetten van prikkeldraad, ... en dit regelmatig onder beschietingen. Ook vrouwen werden gedwongen tewerkgesteld op hoeves of in lazaretten.

Tal van voorwerpen, grondstoffen en voedingsmiddelen werden door de Duitse bezetter opgeëist: graan, aardappelen, metalen, steenkolen, brandhout, etc... De burgers werden ook gedwongen om dieren te kweken of gewassen te telen in opdracht van de Duitsers. Na een tijd werd voedsel zowel voor de soldaten als voor de bevolking schaars. Hierdoor stegen de prijzen van het voedsel gigantisch. Het Amerikaanse "Commission for Relief in Belgium" probeerde in de voedselbedeling te voorzien.

Waarom deze verhaallijn?

Het beleid die de Duitsers voerden in het bezette gebied en dus ook in Kortemark was in die mate **belangrijk** dat er hoe dan ook een verhaallijn aan moet gewijd worden. Vooral voor de **lokale bevolking** zal het verrassend zijn hoe ook hun gemeente kreunde onder de bezetting.

Verschillende auteurs hebben dit thema al uitvoerig en zeer grondig bestudeerd, er is dus nog weinig onderzoekswerk te doen. Wel kunnen een aantal **subverhalen** onderzocht worden. Bv: wat was de invloed van het nieuwe Duitse bestuur op de plaatselijke economie, etc...

Hoe ontsluiten?

- **Tentoonstelling** met affiches die in het straatbeeld uitgehangen werden om de nieuwe wetten en verordeningen bekend te maken. Eventueel terug in het straatbeeld ophangen...

4. Duitse infrastructuur

Het verhaal

In de loop van de oorlog werden tienduizenden soldaten ingekwartierd in de dorpen van Kortemark. Naargelang de oorlog verliep groeide het vertrouwen tussen de burgers en de soldaten.

Door het hoge aantal soldaten die afzakten werden vaak ook burgerwoningen gebruikt voor de inkwartiering van soldaten. De burgers kregen hiervoor een vergoeding. Later in de oorlog werden in bv. Zarren barakken opgetrokken waar ze terecht konden. Ook grotere gebouwen zoals kloosters, scholen, kerken, ... werden regelmatig gebruikt om soldaten te slapen te leggen.

De regio diende als rust- en herstelplaats voor de soldaten. De rust bestond vooral uit rusten, appels, geringe dienst, onderhoud van wapens en kledij en het verbeteren van wegen. Ten zuiden van Zarren werd een volledig oefenterrein met loopgrachten aangelegd. Ook ten oosten van Werken verscheen zo'n oefenterrein. Er werden ook erediensten georganiseerd voor de Duitse soldaten. Zo werd zelfs bij de Ruitershoek een schuur omgebouwd tot kerk. In Handzame werden een bad-, ontluizings- en desinfectieinstallatie geïnstalleerd. Ook in de brouwerij van Kortemark werd een ontluizingsinstallatie geplaatst.

De sfeer in een rustige gemeente als Kortemark was goed voor de Duitse soldaten. In Zarren werd een cinemazaal ingericht. Het gebouw was zo'n 26 meter lang, ruim 9 meter breed en 4 meter hoog. De muren waren maar liefst één meter dik. In de Handzamevaart werd er geregeld gezwommen. In Kortemark ging men in de stationsput zwemmen. Af en toe wandelde een muziekkapel door de straten. In Werken werd voor de officieren een casino ingerecht waar ze een speelzaal hadden. Voor de manschappen werden kantines gebouwd.

Naast het feesten werd er ook hard gewerkt. Hospitalen werden ingericht, zoals bijvoorbeeld in de landbouwschool te Kortemark en in de Zarrense jongensschool. Vernielde en beschadigde huizen afgebroken, pioniersparken gebouwd, spoorlijnen aangelegd, etc... In de regio werd een zeer dicht netwerk van spoorwegen (trein/tram) aangelegd voor hoofdzakelijk munitietransport, maar ook manschappen, dwangarbeiders, etc... werden via deze trams vervoerd. Naast de spoorwegen groeiden pionierparken die dienden voor de opslag van materiaal. Ook de Handzamevaart werd gebruikt voor hoofdzakelijk troepentransport. Het Zarrense station was het eindpunt voor het front van de spoorweg vanuit het binnenland en werd uitgebreid tot een heus pionierspark met opslagplaatsen en barakken. Het was dan ook het doelwit van veel beschietingen, bombardementen en vliegtuigbommen. Een (nog bestaand en beschermd) watertorentje tapte water uit de Zarrenbeek om de stoomtreinden te bevoorraden. Het torentje is beschermd als monument sinds 2011.

Een ander nieuw fenomeen waren militaire begraafplaatsen die o.a. in Handzame en Kortemark langzaam aan groeiden. In Handzame werd naast de huidige burgerlijke begraafplaats in de Edewallestraat reeds vanaf oktober-november 1914 een militaire begraafplaats ingericht. De begraafplaats ontstond er omdat in het nabijgelegen St. Jansklooster er een lazaret werd ingericht. Ze bleef in gebruik tot januari 1918. De meeste begrafenissen gebeurden in 1915 en 1916. In totaal werden zo'n 177 soldaten begraven,

waarvan 2 Canadezen die tijdens de 2^e slag om Ieper begraven werden. In 1928-1929 werden de graven overgebracht naar Ehrenfriedhof Kortemark I. Later werd ook deze begraafplaats ontruimd en werden de lichamen overgebracht naar de Duitse militaire begraafplaats te Hooglede.

Ook in Kortemark werden twee begraafplaatsen aangelegd: Ehrenfriedhof Kortemark I en II. Kortemark I werd aangelegd op de hoek van de Handzamestraat en de Firmin Deprezstraat. De eerste soldaten werden er begraven op 19 oktober 1914. De begraafplaats bleef in gebruik tot eind september 1917. In totaal werden er 453 Duitse en twee Britse soldaten begraven. De meesten werden er begraven tussen juli en oktober 1917, niet toevallig tijdens de Derde Slag van Ieper. In de jaren dertig werden de doden van deze begraafplaats overgebracht naar de begraafplaats van Hooglede.

Ehrenfriedhof Kortemark II werd aangelegd langs de Markhovestraat. Deze begraafplaats werd pas voor het eerst gebruikt eind september 1917, waarschijnlijk omdat Kortemark I vol lag. Ze bleef in gebruik tot het einde van de oorlog en in totaal werden 1233 Duitse en 10 Britse soldaten begraven. Ook deze begraafplaats werd uiteindelijk opgedoekt en overgebracht naar Hooglede.

Ook rond de kerk van Kortemark werden soldaten begraven. Na de oorlog werden de daar begraven soldaten opgegraven en herbegraven op het Ehrenfriedhof Klerken-Houthulstbos. Toen deze begraafplaats tussen 1955 en 1957 werd opgedoekt, werden alle graven overgeplaatst naar de Duitse begraafplaats te Menen.

Ook op het kerkhof van Zarren was er een mooi aangelegde Duitse begraafplaats. Ze werd na WO I ontruimd en overgebracht naar Menen.

In de buurt van Zarren stonden ook verschillende artilleriebatterijen die de frontlijn onder vuur namen. Op de Ruitershoek en de Vla had men observatieballons geplaatst.

Op geregelde tijdstippen werden troepen afgelost. Vaak kwam het dan voor dat een dorp volledig leeg liep om dan korte tijd later weer vol te lopen met nieuwe troepen.

Waarom deze verhaallijn?

Deze verhaallijn drukte zonder twijfel sterk zijn stempel op de regio. Helaas zijn er op heden nog weinig restanten over. Daarom is het nu, bijna 100 jaar na het begin van de Eerste Wereldoorlog, belangrijk om eens goed na te denken over dit stuk **onroerend erfgoed**.

Welke constructies moeten bewaard en beschermd worden? Hoe kunnen in deze constructies gerestaureerd of nog beter gerevaloriseerd worden? Deze verhaallijn kan op de eerste plaats een **debat** openen over dit erfgoed.

Door de **grote impact** (op het landschap) is/was deze verhaallijn zeer belangrijk voor de regio en kan men er dan ook bijna niet om heen om hier rond te werken.

Tenslotte leent deze verhaallijn zich perfect tot **bepaalde vormen van ontsluiting** zoals een “vroeger en nu”-tentoonstelling (eventueel in openlucht), gidsbeurten, (gps-)routes, ...

Vooral opvallend waren de vele en vaak grote **Duitse militaire begraafplaatsen** in Kortemark. Allen zijn ondertussen verdwenen, maar kunnen gerust terug in de kijker geplaatst worden.

Hoe ontsluiten?

- **Fototentoonstelling in het straatbeeld** – grote foto's plaatsen op de locatie waar zich ooit een begraafplaats of barakkenkamp bevond. Een fietskaart/route kan deze locaties met elkaar verbinden.
- **Inventaris** maken van oorlogsrelicten in Kortemark – (online) publiceren
- **Gidsbeurten**

5. Gedwongen arbeid: krijgsgevangenen en dwangarbeiders

Het verhaal

De Duitsers maakte zowel aan als achter het front werk van hun militaire infrastructuur. Voor dit vele werk werd vooral beroep gedaan op de inwoners uit het bezette België. In eerste instantie konden ze vrijwillig geld verdienen door voor de Duitsers te werken, later in de oorlog werden ze verplicht tewerkgesteld als dwangarbeiders. Ook krijgsgevangenen werden ingezet bij deze arbeid. Vooral Russen maar ook Polen en Italianen werden in groten getale naar West-Vlaanderen overgebracht. Deze krijgsgevangenen werden ondergebracht in weinig comfortabele kampen en werden sterk uitgebuit. Heel wat stierven aan ondervoeding of ziekte. Zo waren er kampen voor krijgsgevangenen in Zarren.

Krijgsgevangenen

Vanaf 1915 werden de eerste Russische krijgsgevangenen aangevoerd in Zarren. Begin november van 1915 kwamen een 200 à 300-tal aan in het station. Deze Russische soldaten werden gevangengenomen aan het Oostfront en in de omgeving van Kortemark ingezet voor onderhoud aan straten en het bouwen van militaire constructies. Ze zorgden voor ondersteuning van de pioniertroepen.

Ze werden in de buurt van het station van Zarren ondergebracht in een barakkenkamp zonder enig comfort. De gevangenen werden zeer slecht behandeld en met de regelmaat van de klok stierven ze aan ondervoeding en ziektes. Bij de vele bombardementen op het dorp kwamen ook een aantal van deze gevangen om het leven. Zo vielen er op 18 augustus 1916 enkele doden bij beschietingen op het station.

Toen in de zomer van 1917 beetje per beetje de dorpen van Kortemark werden ontruimd en spookdorpen werden, moesten de krijgsgevangen er wel aan de slag blijven. In Zarren waren er kampen op de Kruisstraat, bij de Couchezmolen en op de Koordhoek. We herkennen ze op stafkaarten aan de aanduiding 'parc'.

Dwangarbeiders

Geregeld werden ook mannen (burgers) opgeëist om allerhande frontwerk uit te voeren. In het begin van de oorlog kon men zich vrijwillig aanbieden om te gaan werken. Heel wat mannen melden zich aan, men kon op die manier immers een aardige stuiver bijverdienen.

Later, toen er alsmaar minder mannen zich vrijwillig gingen aanbieden en er alsmaar meer werk kwam werden werklieden verplicht opgeëist. Wie weigerde werd opgepakt, de gemeente kreeg een boete. Wie ging werken werd ingezet bij het aanleggen van spoorlijnen, grondwerken, bouwen van bunkers en loopgraven, munitietransporten, uitzetten van prikkeldraad, ... en dit regelmatig onder beschietingen. Ook vrouwen werden gedwongen tewerkgesteld op hoeven of in lazaretten.

Ook opgeëiste arbeiders van buiten de regio werden aan het werk gezet. Zo moesten mannen uit heel Vlaanderen vooral in de winter 1917-1918 aan het werk in de omgeving van Kortemark.

Zowel de dwangarbeiders als de krijgsgevangenen liepen groot gevaar. Menig onder hen werd tijdens beschietingen en bombardementen gedood. Vooral de werklieden die in de eerste lijn werden ingezet om o.a. loopgrachten te graven waren veel voorkomende slachtoffers.

Waarom deze verhaallijn?

Over deze verhaallijn is **nog bijna niets bekend**. Behalve een paar foto's en wat korte tekstfragmenten in publicaties of dagboeken is er momenteel weinig terug te vinden. Toch was de rol van deze krijgsgevangenen en dwangarbeiders uiterst belangrijk in het bezette België en Kortemark. Het is dan ook een grote uitdaging om deze verhaallijn verder te gaan onderzoeken.

Wat was precies de taak van die gedwongen arbeiders? Hoe was het leven in de kampen? Waar bevonden zich al die kampen? Hoeveel krijgsgevangenen waren er in de regio actief? Wat gebeurde met hen na de oorlog? Het antwoord op deze en heel wat meer vragen moet nog gezocht worden.

Het resultaat van dit onderzoek kan een boeiende verhaallijn worden voor Kortemark. Met nieuwtjes over deze verhaallijn kan Kortemark zich zeker en vast **profiëren** binnen het grote W.O. 1-verhaal.

Hoe ontsluiten?

- **Publicatie** rond dit thema. Diepgaand onderzoek is hiervoor nog noodzakelijk.

6. Het Vliegveld van Handzame

Deze verhaallijn sluit nauw aan bij verhaallijn 4: “Duitse infrastructuur”. Ook dit vliegveld werd, reeds vroeg in de oorlog door de Duitsers aangelegd. Net zoals de andere infrastructuur verdween dit vliegveld na de oorlog, om uiteindelijk vergeten te worden. Deze verhaallijn kan dit vergeten stukje erfgoed terug in de kijker plaatsen.

Het vliegveld speelde een belangrijke rol tijdens de oorlog. Er werden van op deze locatie niet enkel verkenningsvluchten boven het front in de Westhoek gehouden, maar men vertrok er ook om bommen te gaan droppen boven het Verenigd Koninkrijk.

Uiteraard is dit vliegveld geen unicum, maar deze verhaallijn kan de lokale bevolking zeker boeien.

Het verhaal

Begin november 1914 merkte een Belgisch verkenningsvliegtuig een waarnemingsballon en vliegtuigloodsen op net ten noorden van de Handzamevaart. Deze zouden er reeds in oktober 1914 aangelegd zijn. Wegens de drassige ondergrond werden de Duitsers uiteindelijk rond 28 oktober 1914 gedwongen het vliegveld te verhuizen naar een nieuwe locatie ten noordwesten van Handzame.

Daar groeide het vliegveld uit tot een constante. Het werd tot het einde van de oorlog gebruikt. Het vliegveld was ongeveer 10ha groot en had 3 startbanen. Er werd een bunker gebouwd, een aantal barakken en verschillende hangars om de vliegtuigen te bergen. Het vliegveld bleef er tot oktober 1918.

Op 1 april 1915 werd het vliegveld van Handzame gebombardeerd. Belgen dropten 5 bommen op het terrein. Enkele dagen later werd ter hoogte van de Barisdamhoeve artillerie opgesteld om het vliegveld te verdedigen. Dit kon weinig baten want een tweetal weken later werd het vliegveld nogmaals gebombardeerd.

Tijdens de kort daarop volgende 2de slag van Ieper werd het vliegveld zeer intens gebruikt om verkenningsvluchten uit te voeren. De eerste dag van deze slag, 22 april 1915, werd het vliegveld trouwens nogmaals gebombardeerd.

Op 20 juli 1916 voerden vanuit het vliegveld van Handzame vier vliegtuigen een geslaagde raid uit op een munitiedepot te Audruicq (Fr.).

Op 6 mei 1917 vertrokken twee vliegtuigen voor een nachtelijke raid op Londen. Enkele dagen later werd het vliegveld gebombardeerd als vergelding. Ook de daarop volgende weken, in de aanloop van de 3de slag van Ieper, werd het vliegtuig nog regelmatig onder vuur genomen. Eind juli werd het hierdoor zelfs ontruimd en overgebracht naar Torhout.

Waarom deze verhaallijn?

Over deze verhaallijn is **nog bijna niets bekend**. Behalve een paar foto's en wat korte tekstfragmenten in publicaties of dagboeken is er momenteel weinig terug te vinden. Toch

was de rol van deze krijgsgevangenen en dwangarbeiders uiterst belangrijk in het bezette België en Kortemark. Het is dan ook een grote uitdaging om deze verhaallijn verder te gaan onderzoeken.

Wat was precies de taak van die gedwongen arbeiders? Hoe was het leven in de kampen? Waar bevonden zich al die kampen? Hoeveel krijgsgevangenen waren er in de regio actief? Wat gebeurde met hen na de oorlog? Het antwoord op deze en heel wat meer vragen moet nog gezocht worden.

Het resultaat van dit onderzoek kan een boeiende verhaallijn worden voor Kortemark. Met nieuwtjes over deze verhaallijn kan Kortemark zich zeker en vast **profilieren** binnen het grote W.O. 1-verhaal.

Hoe ontsluiten?

- **Publicatie** rond dit thema. Diepgaand onderzoek is hiervoor nog noodzakelijk.

7. De grote vlucht

Het verhaal

Als vanaf begin oktober 1914 Duitse troepen in de regio aankomen slaan de inwoners massaal op de vlucht richting Frankrijk. Toch blijven heel wat inwoners, ongeveer één vierde, in hun huizen of keren al vrij vlug terug naar hun dorp. Als uiteindelijk de frontlijn tussen Nieuwpoort en Ieper stil valt wonen nog relatief veel mensen in hun bezette gemeente.

De volgende drie jaar maken ze er, ondanks de bezetting en bijhorende nieuwe wetten, de drukte van de inkwartiering en de alsmaar zwaarder wordende bombardementen, het beste van.

Als de geallieerden in juli 1917 een groot offensief opzetten en het front alsmaar dichterbij lijkt te komen worden de dorpen beetje per beetje ontruimd:

Op 1 juli 1917 werd het klooster van de Zusters van Liefde in Kortemark grotendeels ontruimd. De inwoners (vooral zusters en wezen) werden naar Eeklo gevoerd. Door de alsmaar frequenter wordende beschieten werd het immers zeer gevaarlijk in het dorp.

Enkele dag later werd ook het klooster van Zarren geëvacueerd. Drie kloosterzusters mochten ter plaatse blijven om les te geven. Alle inwoners (ouderlingen, wezen, krankzinnigen) werden naar Eeklo gebracht.

Zarren ontruimd

Toen er, vanaf half juli, aan het front hevig werd geschoten moesten de burgers die in de buurt van de Ruitershoek woonden wegtrekken.

Ook Zarren werd urenlang onder vuur genomen. Er vielen verschillende gewonden en doden onder de Duitse soldaten. De burgers vluchtten richting Zarren-Linde en de Broeken.

De volgende dagen ging het van kwaad naar erger in Zarren. Het dorp bleef onder vuur liggen. Veel huizen waren beschadigd en de kerktoren werd doorschoten. Heel wat burgers hadden het dorp verlaten en de soldaten maakten van die situatie gebruik om te gaan plunderen. Ook de volgende dagen bleef het dorp. Af en toe ging iemand kijken naar het dorp, waar plunderende soldaten heel wat inboedel hadden gestolen.

De beschietingen op Zarren kenden uiteindelijk uitbreiding. Ook de Koordhoek en Amersvelde werden getroffen. Er was heel wat schade en de bevolking trok massaal op de vlucht richting Torhout, om later verder vervoerd te worden naar Ninove.

Op 27 juli 1917 werden de allerlaatste Zarrenars geëvacueerd uit hun dorp. Het dorp bleef leeg achter. Later werden ook geen soldaten meer ingekwartierd. Zarren werd een spookdorp. Enkele opgeëiste burgers en krijgsgevangenen werden er nog af en toe aan het werk gezet.

Werken ontruimd

Werken werd ondertussen zwaar onder vuur genomen. Eén burger kwam hierbij om het leven. De dorpelingen sloegen ook daar op de vlucht.

De volgende dag werd, net als Zarren, ook Werken ontruimd. Een deel van de inwoners vluchtten naar de Schuddebeurze.

Handzame ontruimd

Toen op 30 juli 1917 Handzame zwaar gebombardeerd werd trok ook daar de bevolking massaal op de vlucht in de richting van Kortemark, Lichtervelde en Torhout. Duitse soldaten, maar ook inwoners van o.a. Kortemark kwamen de huizen plunderen.

Dezelfde dag dropten geallieerde vliegtuigen briefjes boven Kortemark en Handzame waarin ze lieten weten dat ze de dorpen onder vuur zouden nemen en de bevolking de raad gaven weg te trekken. In Kortemark werden op Duits bevel de scholen gesloten.

Na de grote vlucht van de voorbije dagen bleven slechts 8 gezinnen wonen in Handzame. Zij kregen echter het bevel van de Duitse legerleiding om ook te vertrekken. Slechts 2 oude mensen (Desiré en Louise Pynenbrouck) mochten blijven. Zij stierven uiteindelijk begin 1918. Handzame was een spookdorp geworden en niet enkel soldaten, maar ook inwoners uit omliggende dorpen en gehuchten kwamen op plundertocht.

De gevluchte inwoners van Werken werden op 6 augustus 1917 door de Duitsers weggevoerd. De Kommandantur werd overgebracht naar de Schuddebeurze, ook de gemeentediensten werden daar geïnstalleerd.

Kortemark ontruimd

Kortemark werd op 12 augustus 1917 voor het eerst zwaar beschoten met artillerie en de bevolking sloeg in paniek op de vlucht. Vooral het station en de Duitse infrastructuur werden geïsoleerd.

Twee dagen later werden de laatste zusters en de ouderlingen uit het klooster van de Zusters van Liefde van Kortemark uitgedreven en naar Lokeren gebracht. Ook de zusters van Sint-Vincentius à Paulo werden verplicht om hun klooster te verlaten.

Op 15 augustus werd Kortemark nogmaals onder vuur genomen, deze keer nog heviger. Meer en meer inwoners verlieten het dorp.

Op 25 augustus werden op bevel van de Ortskommandantur van Handzame o.a. de zusters en de pastoor van Handzame weggevoerd via het station van Kortemark richting Torhout.

Ondanks het grote gevaar bleven heel wat inwoners van Kortemark ter plaats. De Duitsers gaven uiteindelijk het bevel dat Kortemark vanaf 15 oktober volledig moest ontruimd worden. Vanaf 1 oktober vertrok dan ook elke dag een trein met inwoners richting Limburg.

De vluchtelingen uit Handzame die sinds de zomer van 1917 in de regio van Torhout leefden werden op 1 november door de bezetter op de trein gezet richting Limburg, waar ze bleven tot het einde van de oorlog.

Half november werd de toestand in Kortemark zwaar. De nog niet gevluchte bevolking werd met goederenwagons weggedreven richting Limburg. Op de grens met Torhout mochten een 170-tal burgers blijven wonen. Zij werden ingeschreven als Torhoutenaars. Ook de laatst achtergebleven inwoners van Werken en Edewalle werden weggevoerd.

Op 1 december vluchtten Inwoners uit Markhove richting Torhout. In april 1918 keerden ze uiteindelijk terug naar hun huis.

Tijdens de laatste oorlogswinter werden de 4 dorpen van Kortemark spookdorpen. Enkel werden hier en daar nog soldaten ingekwartierd. Ook de vele dwangarbeiders bleven actief in de buurt. Zij moesten op gevaar van eigen leven in de lege dorpen aan het werk blijven.

Na het Duitse lenteoffensief van 1918 werd de frontlijn echter hertekend. Kortemark kwam terug verder van de frontlijn weg te liggen en het werd wat rustiger. Hierop beslisten de Duitsers om de weggedreven en gevluchte bevolking de kans te geven om terug te keren naar hun huizen.

De terugkeer

Op 22 mei 1918 mochten de vluchtelingen van Kortemark en Handzame die in Torhout verbleven terugkeren naar hun huizen. Ze vonden een ware ravage. De kerk en het kerkhof waren zwaar beschadigd en de klokken waren gestolen uit de toren.

De enkele maanden eerder naar Limburg uitgedreven inwoners van Kortemark, Handzame en Werken kregen in augustus 1918 de kans om terug te keren naar hun dorp. Volgens de Duitsers was het er terug veilig. Slechts een paar honderd keerden effectief terug. Bij het verlaten van het station van Kortemark bleek het toch niet zo veilig toen de groep onder vuur werd genomen en er enkele slachtoffers vielen. De huizen waren verwoest en elk gezin zocht een veilig plaatsje uit. Hier en daar raapte men wat zaken bijeen om een huishouden op te bouwen.

Toen het eindoffensief volop aan de gang was kreeg de mannelijke bevolking die nog in Kortemark verbleef het bevel mee terug te trekken met de Duitse troepen. De meesten weigerden waarop een ware klopjacht ontstond. Eén van hen overleed op 6 oktober 1918 aan zijn verwondingen opgelopen door mishandelingen door de Duitsers. Ondertussen deden de Duitse soldaten zich tegoed aan plunderingen.

Op 8 oktober 1918 werd de gemeentesecretaris van Werken en alle mannelijke inwoners weggevoerd naar Torhout.

Toen de streek vanaf 17 oktober bevrijd werd begonnen de inwoners beetje per beetje terug te keren en hun verwoeste dorpen terug op te bouwen.

Waarom deze verhaallijn?

Dit is een **menselijk verhaal**. Het gaat over gewone burgers die op de vlucht slaan. Geen verhalen van grote troepenbewegingen of generaals hier.

De plotse evacuatie van Kortemark in de zomer van 1917 is één van de meest **opvallende** feiten uit de hele oorlog en verdient dus zeker de nodige aandacht.

Deze verhaallijn is van toepassing over het **hele grondgebied** van de gemeente.

De periode waarin er geen burgers meer in de gemeente waren zijn nog vrij vaag in het volledige verhaal. Doordat er niemand meer was, op enkele dwangarbeiders en soldaten na,

werd er ook uiterst weinig gepubliceerd. Wat **extra onderzoek** over deze verhaallijn kan dus zeker handig zijn.

Hoe ontsluiten?

- **Verhalenwandeling** over de vlucht
- **Publicatie** over periode van leegloop en spookdorpen.

8. Kortemark onder vuur

Het verhaal

Ondanks het feit dat Kortemark niet aan de frontlijn lag, was de schade aan de dorpen en gebouwen vrij groot na 11 november 1918. De eerste schade kwam er toen de vijandige troepen met mondjesmaat en later in volle kracht in de regio aankwamen vanaf half oktober 1914.

Zarren, die relatief dicht bij Diksmuide lag en heel wat soldaten herbergde kreeg bijna de hele oorlog lang te maken met zowel artillerie- als luchtbombardementen. Vooral vanaf 1917 werden deze beschieting zeer intens. Maar ook de andere dorpen kregen hun deel, vooral tijdens de tweede helft van de oorlog.

Tijdens het eindoffensief uiteindelijk, werd opnieuw hard gevochten op het grondgebied van Kortemark en was de schade van grote omvang.

Een overzicht van de voornaamste beschietingen en gevechten:

De IJzerslag

Op 15 oktober 1914 vuurden Franse artilleriesten vanuit hun stellingen in Kortemark naar de naderende Duitsers. Het overwicht van de vijand was te groot waardoor de Fransen zich al vlug terugtrokken. Ook Handzame, Werken en Zarren werden al vlug, en zonder slag of stoot, ingenomen. Vanaf 17 oktober trokken de Duitsers zich echter terug en werden de dorpen terug heroverd door Belgen en Fransen, ook hierbij bleef de schade beperkt.

Op 19 oktober konden, vers aangevoerde, Duitse troepen een nieuwe aanval aanvangen. Die dag werd er hevig gevochten in Kortemark. Hierbij werden huizen en hoeses in brand gestoken en geschoten. Even later werd ook Handzame overrompeld, waarbij ook daar huizen werden geplunderd en in brand gestoken. Vanuit Zarren vuurden de Fransen ondertussen naar de Duitsers in Handzame en Kortemark.

De gevechten tussen Fransen en Duitsers op 20 oktober zorgde voor heel wat schade in Zarren. Nadat de Duitsers het dorp in handen kregen werden ook daar heel wat huizen in brand gestoken. Werken werd een brandend spookdorp. Zo'n 27 gebouwen gingen op in lichterlaaie.

Na de chaos van de voorbije 2 dagen schoof het front op richting Diksmuide en werd het rustiger in de dorpen van Kortemark. De geleden schade werd vanaf half november 1917 opgeruimd door opgeëiste burgers.

Rustige eerste oorlogswinter

Begin december werd Zarren voor het eerst opgeschrikt door een luchtbombardement, een Frans vliegtuig dropten enkele bommen tegen de grens met Esen. De schade was minimaal, wel vielen 2 zwaargewonden en stierven 2 paarden.

2^e slag bij Ieper

Vanaf maart 1915 werd het wat grimmiger in de regio. Vanaf half maart werd vooral Zarren en ook het vliegveld van Handzame regelmatig onder vuur genomen door geallieerden. Ook na de Duitse gasaanval bij Ieper werden Zarren en Handzame meerdere keren beschoten.

Op 17 maart 1915 bereikte de geallieerde artillerie voor het eerst Zarren. Er ontstonden enkele kraters in de Mollestraat. Een week later, tijdens de nacht van 24 op 25 maart, werd Zarren-dorp beschoten door scheepsgeschut. Er was beperkte schade. Een overzicht van de latere beschietingen:

- 29/03/1915** De vorige nacht gooiden geallieerde vliegtuigen enkele bommen rond Zarren. De Duitsers bouwden meteen een schuilkelder voor hun soldaten.
- 31/03/1915** Geallieerde vliegtuigen dropten de vorige nacht bommen tussen Kortemark en Handzame en 's middags volgde nog een bombardement bij Werken.
- 01/04/1915** Het vliegveld van Handzame werd gebombardeerd. Belgen dropten 5 bommen op het terrein. Ook in de buurt van Zarren en op het dorp zelf vielen diverse bommen.
- 02/04/1915** Het station van Zarren werd bestookt door artillerie. Enkele bommen vielen in de broeken.
- 03/04/1915** Na het bombardement van 1 april 1915 op het vliegveld van Handzame, werd ter hoogte van de Barisdamhoeve artillerie opgesteld om het vliegveld te beschermen.
- 19/04/1915** Het vliegveld van Handzame werd 's nachts gebombardeerd.
- 22/04/1915** Net als enkele dagen eerder werd het vliegveld van Handzame weer bij nachte gebombardeerd.
- 29/04/1915** De inwoners van Zarren werden midden in de nacht gewekt door een vliegtuig die een bom had gedropt bij de onderpastorie. Er was best wat schade. De volgende dag hoorde men net zoals de eerdere dagen geweldig zwaar artillerievuur richting Ieper. De ramen daverden door de knallen.
- 01/05/1915** De omgeving van het Roggeveld werd gebombardeerd.
- 08/05/1915** Zarren werd gebombardeerd door artillerie.

Na het einde van de 2^e slag bij Ieper werd het weer voor lange tijd rustig. In het najaar werd Zarren en ook voor het eerst Kortemark gebombardeerd:

- 21/09/1915** Een vliegtuig dropte enkele bommen in de buurt van Zarren.
- 22/09/1915** Er vielen opnieuw enkele vliegtuigbommen in de buurt van de spoorlijn bij Zarren. Ook het station van Kortemark werd al een paar keer vanuit de lucht gebombardeerd.
- 08/10/1915** Zarren werd getroffen door enkele artilleriebommen.

1916: Zarren onder vuur

Na een rustige tweede oorlogswinter werd Zarren meer en meer het doelwit van artillerie en vliegtuigbombardementen. Vooral de stationsbuurt werd gevisieerd. Doordat de aanvallen steeds heviger werden, groeide ook het aantal slachtoffers. Zowel burgers, dwangarbeiders en Duitse soldaten kwamen om het leven. Ook in het voorjaar van 1917 bleef het dorpje zwaar bestookt te worden. Het aantal bombardementen nam toe naar de zomer van 1917 toe. Een overzicht:

- 18/02/1916** De stationsbuurt van Zarren werd gebombardeerd met vliegtuigen.
- 16/04/1916** Een luchtbombardement zorgde voor vrij veel schade in de stationsbuurt van Zarren. Er vielen verschillende doden. De gewonden werden verzorgd in een lazaret in Handzame.
- 12/05/1916** Zarren werd beschoten.
- 20/05/1916** Vliegtuigen dropten enkele bommen boven Zarren. Geen slachtoffers.
- 21/05/1916** Voor de tweede nacht op rij was er een luchtbombardement boven Zarren.
- 15/08/1916** Verschillende vliegtuigen gooiden bommen over Zarren.
- 16/08/1916** Zware luchtbombardementen op Zarren. Er vielen verschillende gewonden bij de burgers.
- 18/08/1916** Zarren en omgeving werd nogmaals zwaar gebombardeerd. Er vielen diverse doden en gewonden. Vooral soldaten en Russische krijgsgevangenen.
- 17/11/1916** Zarren kreeg opnieuw enkele bommen te verwerken, zowel vliegtuigbommen als artillerie.
- 06/12/1916** Er vielen drie vliegtuigbommen in de buurt van Zarren.
- 28/12/1916** De streek rond Zarren werd beschoten met artillerie.
- 02/02/1917** Geallieerde vliegtuigen dropten bommen boven Zarren, maar troffen geen doel.
- 02/04/1917** Enkele vliegtuigen dropten bommen boven het station van Zarren.
- 06/04/1917** De Duitsers dropten 's nachts opnieuw enkele bommen boven Zarren.
- 08/04/1917** Nooit vlogen zoveel vliegtuigen boven Zarren als de voorbije nacht. Ze gooiden zo'n 30 bommen, maar gelukkig was er geen tot weinig schade.
- 25/04/1917** Enkele vliegtuigbommen vielen op Zarren-dorp.
- 30/04/1917** 's Nachts werd Zarren aangevallen door vliegtuigen. Ze gooiden 26 bommen en vuurden met hun machinegeweren.

- 18/05/1917** In “Vrij België” was er sprake van een luchtbombardement op het vliegveld van Handzame.
- 10/07/1917** Zarren en vooral de omgeving van het klooster werd zwaar beschoten.
- 21/07/1917** Zarren werd urenlang onder vuur genomen. Er vielen verschillende gewonden en doden onder de Duitse soldaten. De burgers vluchtten richting Zarren-Linde en de Broeken.
- 22/07/1917** Na een nacht vol beschietingen in Zarren werd de schade duidelijk. Veel huizen waren beschadigd en de kerktoren werd doorschoten. Heel wat burgers hadden het dorp verlaten en de soldaten maakten van die situatie gebruik om te gaan plunderen.
- 23/07/1917** Men bleef Zarren beschieten, alle burgers hadden ondertussen het dorp verlaten. Bij een luchtbombardement op Werken kwam een inwoner om het leven.
- 24/07/1917** Zarren bleef onder vuur liggen. Alle burgers verbleven op het platteland rond het dorp. Af en toe ging iemand kijken naar het dorp, waar plunderende soldaten heel wat inboedel hadden gestolen.
- 25/07/1917** De situatie in Zarren hield aan.
- 26/07/1917** De beschietingen op Zarren kenden uitbreiding. Ook de Koordhoek en Amersvelde werden getroffen. Er was heel wat schade en de bevolking trok massaal op de vlucht richting Torhout, om later verplicht geëvacueerd te worden naar Ninove. De torenspits van de kerk van Zarren werd geraakt. Ze zou nog enkele maanden wankel blijven staan, om dan uiteindelijk in het najaar te verdwijnen.

De zomer van 1917

In de zomer van 1917 planden de geallieerden een grote aanval vanuit Ieper. Reeds in juli 1917 werd Zarren steeds heviger onder vuur genomen. De situatie werd er langzaam aan onhoudbaar. Vanaf eind juli sloeg de bevolking dan ook op de vlucht. Even later werden ook de andere dorpen zwaar beschoten en tegen het einde van het jaar waren alle inwoners uit alle dorpen weggetrokken.

- 27/07/1917** De laatste Zarrenaars trokken weg uit hun dorp. Het dorp bleef leeg achter. Later werden ook geen soldaten meer ingekwartierd. Zarren werd een spookdorp. Enkele opgeëiste burgers en krijgsgevangenen werden er nog af en toe aan het werk gezet.

Werken werd ondertussen zwaar onder vuur genomen. Eén burger kwam hierbij om het leven. De dorpelingen sloegen ook daar op de vlucht.

- 28/07/1917** Amersvelde werd beschoten. Eén inwoner kwam om het leven.

30/07/1917 Handzame werd voor het eerst zwaar gebombardeerd. Het dorp werd beschoten door zware artillerie die opgesteld stond in de buurt van Elzendamme (Vleteren). Vooral het pioniers- en munitiepark aan het station en het vliegveld werden bestookt. Een munitieterrein ontplofte en er was heel wat schade, ook aan klooster, school en andere gebouwen. Uiteindelijk kwamen 16 burgers om het leven. Het bombardement duurde zo'n 2 uur. Het was het eerste bombardement in een lange rij.

Het vliegveld van Handzame werd na dit bombardement ontruimd en overgebracht naar Torhout.

31/07/1917 Na het bombardement op Handzame trok de bevolking massaal op de vlucht in de richting van Kortemark, Lichtervelde en Torhout. Duitse soldaten, maar ook inwoners van o.a. Kortemark kwamen de huizen plunderen.

12/08/1917 Kortemark werd voor het eerst zwaar beschoten met artillerie en de bevolking sloeg in paniek op de vlucht. Vooral het station en de Duitse infrastructuur werden gevisieerd.

15/08/1917 Kortemark werd nogmaals onder vuur genomen, deze keer nog heviger. Meer en meer inwoners verlieten het dorp.

17/08/1917 Het station van Kortemark werd nogmaals onder vuur genomen.

21/09/1917 Het station van Kortemark werd gebombardeerd.

28/09/1917 Het station van Kortemark werd de vorige nacht nogmaals beschoten.

27/10/1917 Het station van Kortemark werd voor de zoveelste maal onder vuur genomen.

Spookdorpen onder vuur

Na de ontvolking van de dorpen zijn de bronnen zeldzaam. Uit de weinige publicaties en getuigenissen uit die periode blijkt ook dan dat Kortemark zeer vaak het doelwit was en bleef van geallieerde beschietingen. Ook toen in de zomer van 1918 enkele burgers terug naar hun huizen mochten keren, bleef het gevaar zeer groot.

15/02/1918 Kortemark en Handzame werden fel beschoten.

11/04/1918 Kortemark werd fel beschoten.

20/04/1918 Keizer Wilhelm II verbleef in de Ortskommandantur te Kortemark. Tegelijkertijd werd het dorp zwaar beschoten.

18/06/1918 Bij een bombardement op Kortemark kwam een inwoner om het leven.

21/06/1918 Bij een bombardement op Handzame stortte de kerktoren in. Andere bronnen spreken dit tegen en zeggen dat de kerktoren werd ondermijnd door de Duitse bezetter.

- 25/07/1918** Kortemark en Handzame werden fel beschoten. Hierbij kwamen verschillende opgeëiste burgers die aan het werken waren om het leven.
- 17/08/1918** Een nieuw bombardement op Kortemark. Een inwoner werd gedood.
- 21/08/1918** De enkele maanden eerder naar Limburg uitgedreven inwoners van Kortemark, Handzame en Werken kregen de kans om terug te keren naar hun dorp. Volgens de Duitsers was het er terug veilig. Slechts een paar honderd keerden effectief terug. Bij het verlaten van het station van Kortemark bleek het toch niet zo veilig toen de groep onder vuur werd genomen en er enkele slachtoffers vielen.

Het eindoffensief eind september-begin oktober 1918

De verwoesting werd bijna absoluut toen vanaf 29 september 1918 het eindoffensief over de gemeente raasde. Zeker toen het front van 4 oktober tot 14 oktober stil viel en het nieuwe front tot stand kwam pal in de gemeente Kortemark werd heel wat gebouwen vernield. Vanaf 17 oktober konden de geallieerden doorstoten en kon de rust terugkeren in het vernielde Kortemark.

Waarom deze verhaallijn?

Deze verhaallijn focust op één van de zaken die de **grootste impact** hadden op de gemeente en zijn bevolking.

Heel wat **fotomateriaal** toont de schade tijdens en na de oorlog. Perfect voor een tentoonstelling dus.

Weinig mensen uit de huidige bevolking van Kortemark zullen weten dat hun dorpen zo fel onder vuur werden genomen en dergelijke schaden leden.

Hoe ontsluiten?

- **Fototentoonstelling** – al dan niet in het landschap

Het eindoffensief

Het verhaal

De voorbereidingen

Na het Duitse lenteoffensief van april 1918 was het tij gekeerd. De Duitsers waren op het einde van hun krachten en moesten zich nu ten volle in een verdedigende stelling plaatsen (zie bouw van Stellungen en Riegel). Vanaf mei 1918 bestookten de geallieerden bijna dagelijks de Duitse linies met kleine aanvallen.

Ondertussen bereidden die geallieerden zich volop voor op een groot offensief dat dan eindelijk na 4 jaar strijd het einde van de oorlog zou moeten betekenen. Uiteindelijk werd in Vlaanderen (in Frankrijk waren de geallieerden al aan het oprukken) het startsein gegeven voor een grootscheepse aanval. Deze keer met succes!

De Belgen gingen tussen Diksmuide en Ieper massaal in de aanval en konden vrij vlug oprukken. Na een paar dagen kwam het front tot stilstand op de heuvelrug van Westrozebeke en na een tweede grote aanvalsgolf vanaf 14 oktober werd West-Vlaanderen volledig bevrijd. Het einde van de oorlog was in zicht...

De eerste aanvalsdag: 28 september 1918

Tussen Diksmuide en Ieper startten de Belgen een groot offensief. Na de eerste dag konden ze enkele kilometers oprukken maar bereikten niet de vooropgestelde doelen. In principe moest men vanaf die dag de weg Diksmuide-Zarren bestoken.

Dag 2: vechten rond Zarren

Na het innemen van de heuvelrug van Klerken trokken de Belgen in het dal van de Zarrenbeek. Ze konden het gehucht Zarrenlinde innemen. Pogingen om Zarren in te nemen mislukten. Het gebied tussen Diksmuide en Zarren was wel grotendeels in Belgische handen. Terugtrekkende Duitse troepen staken ondertussen veel huizen in brand. Een aanval vanuit Esen op Werken liep vast aan de overstroomde Broeken.

Dag 3: Zarren in Belgische handen

Om 5u30 slaagden de Belgen er in om Zarren-dorp in te nemen. Nog voor de middag was het volledige grondgebied van Zarren veroverd. De opmars liep vast ter hoogte van de Flandern I-Stellung in Handzame.

In de loop van de dag waren er verschillende pogingen om Werken in te nemen. Pas tegen de avond lijkt men er in te slagen het dorp te bereiken, maar uiteindelijk moest men zich opnieuw terugtrekken. De aanval op Werken was mislukt. De Belgen hadden grote verliezen geleden. Het offensief zou de volgende 2 weken stil vallen. De troepen zouden van deze relatieve rust profiteren om zich te bevoorraden en herstellingswerken uit te voeren aan wegen.

10 dagen rust

Het bleef op 1 oktober vrij rustig aan het front. De Belgen installeerden zich in hun loopgrachten in de omgeving van Zarren.

De mannelijke bevolking die nog in Kortemark verbleef kreeg het bevel mee terug te trekken met de Duitse troepen. De meesten weigerden waarop een ware klopjacht ontstond. Eén van hen overleed op 6 oktober 1918 aan zijn verwondingen opgelopen door mishandelingen door de Duitsers. Ondertussen deden de Duitse soldaten zich tegoed aan plunderingen.

Ook op 2 oktober behielden de Belgische soldaten hun stellingen, al werd Zarren zwaar onder vuur genomen door de Duitsers. Ze gebruikten niesgas. In de voorste linie verloren de Belgen heel wat soldaten. Ter hoogte van de Zarrebeek konden de Belgen nog wat terrein winnen.

De volgende dag installeerde de Belgische artillerie zich op Terrest van waaruit ze een goed zicht hadden op de Handzamevallei waar de infanterie zich bevond. Ze vuurden er op o.a. Werken. Bij Zarren was de Duitse artillerie rustig.

Dat de rust relatief was bleek op 5 oktober. De Duitsers bestookten de Belgische linies in alle hevigheid. Het front bleef vastzitten. De Belgen bestookten ondertussen twee weken lang Werken. Het dorp werd hierdoor volledig vernield.

Ook de volgende dagen vuurden de Duitsers uit volle macht op de omgeving van Zarren. Ze bestookten de Belgen met vliegtuigbommen, mitrailleurbuizen en gasgranaten.

De kerktoren van Werken en de Kruisstraatmolen werden op 8 oktober beschoten door Belgische artillerie.

De gemeentesecretaris van Werken en alle mannelijke inwoners werden weggevoerd naar Torhout.

Ook op 9 oktober werd Zarren bestookt met gasgranaten.

Alsof de zware gevechten nog niet erg genoeg waren kreunden de soldaten aan het front onder een griepepidemie. Heel veel soldaten stierven aan de ziekte.

Op 11 oktober werd Zarren-Linde bestookt met traan- en niesgas, later ging men over op mosterdgas.

De tweede fase: 14 oktober 1914

Na een tiental dagen relatieve rust werd de tweede fase van het eindoffensief ingezet. De Flandern I-Stellung werd vlot veroverd en Handzame en Kortemark ingenomen. Voor beide dorpen werd hard gevochten. Vanuit Handzame deed men meerdere pogingen om Werken te bevrijden, maar deze mislukten. De achtergebleven bevolking van Kortemark ging ondertussen schuilen in hun kelder. Toch kwamen enkelen om het leven.

De volgende dag zetten Belgen en Fransen zetten hun opmars vanuit Kortemark en Handzame verder richting Torhout. Ook rond Werken werd hard gevochten, maar daar kon men weinig terrein innemen. Op het einde van de dag was Kortemark volledig bevrijd. Bij de gevechten in Kortemark werden die dag de tweelingbroers Egide en Alfred Beckers uit Hemiksem door dezelfde obus gedood.

Op 16 oktober trokken de Duitsers zich terug uit Werken, waardoor het dorp kon worden ingenomen door de Belgen. Zarren werd vanaf deze dag niet meer beschoten.

Belgische artillerie installeerde zich, op 17 oktober, tussen Kortemark en Torhout, vanwaar ze de Duitsers beschoten. Verschillende huizen stonden in brand. De volgende dag trokken ze verder richting Ruddervoorde. De oorlog was voorbij voor Kortemark.

Waarom deze verhaallijn?

Nog meer dan bij Schuwe Maandag was deze gebeurtenis **zeer belangrijk in het grotere geheel** van de Eerste Wereldoorlog. Dit was het begin van het einde.

Het eindoffensief speelde zich voor Vlaanderen dan ook **voor een groot deel af in de gemeente Kortemark**. Reeds na de eerste aanvallen op 28 september 1918 bevond het front zich in bij Zarren en het bleef er tot na de tweede helft van oktober 1918. De slagen die in de regio werden uitgevochten waren bepalend voor het verdere verloop van de oorlog.

Zonder uitzondering waren **alle dorpen in Kortemark** het strijdtoneel van de gevechten van het eindoffensief.

Hoe ontsluiten?

- **Fietstocht** (al dan niet met gids), in het spoor van het eindoffensief